

Cel dintii dascăl român în Botoșani, cunoscut de N. Iorga este „*Cos-
tașco din 1758*“¹⁵. Lui i-a urmat *Toader Gușul*, de care am amintit și
alții care, cercetătorilor locali le vor fi cunoscuți.

Adăugăm la șirul dascălilor români, de la Școala domnească din
Botoșani, pe „*cel vestit între dascăli, kir Theodorit*“, autorul manuscrisu-
lui de care am amintit în această comunicare. Consider că pentru isto-
ricul învățămîntului botoșănean din jurul anului 1810, Theodorit este
un nume oarecare. Alături de el, am amintit încă două figuri botoșănene :
„*kir Antonaș Vărdănaș*“ șeful comunității armene, și „*kir Theodor Mus-
teăță*“ în casa căruia au avut loc discuțiile ce au provocat alcătuirea
manuscrisului aflat de noi la Craiova.

„*Musteață*“, cognomenul lui kir Teodor, este forma populară a cu-
vîntului dacic *mustață*, fără a mai fi nevoiți să reconstituim un etimon
latin, *Mustacea*, care în realitate nu există.

---

16. N. Iorga, *Istoria românilor în chipuri...*, p. 173-174. Școala „a început a se
zidi pe la 1762“.

NICOLAE TITULESCU (1882—1941)

GH. I. FLORESCU

Nicolae Titulescu, acela care va deveni cîndva „un Cristofor Columb al ordinei politice a «Noului Continent»“¹, s-a născut la 4/17 martie 1882, la Craiova, în familia magistratului Ion Titulescu, fost prefect al județului Dolj, președinte al Curții de apel din vechea cetate olteană și deputat liberal, în perioada în care I. C. Brătianu s-a aflat la conducerea țării. Mama sa, Maria Titulescu, nepoată a pictorului Theodor Aman, descindea din familia revoluționarului pașoptist Nicolae Bălcescu². Într-o asemenea familie, copilăria viitorului diplomat putea fi nu numai fericită, ci una idilică chiar. Dar, înainte ca fiul să fi împlinit vârsta de doi ani, Ion Titulescu a murit, fără a reuși să-i făurească acestuia viitorul pe care i-l imaginase. În asemenea condiții, Nicolae Titulescu, care va fi resimțit, desigur, lipsa tatălui, și-a petrecut copilăria pe moșia părintească, cunoscînd, de la o vîrstă fragedă, condițiile în care trăiau țărani din Oltenia. Privilegiul de a fi crescut într-un mediu ca acela oferit de ambianța satului românesc l-a influențat, fără îndoială, poate chiar în mod hotărîtor, pe cel care se va declara cîndva unul dintre apărătorii țărănilor. Nu întîmplător, atunci cînd va fi pus în situația de a se rosti asupra realităților cu care se confrunta lumea satelor, el pretindea a fi ascultat „ca unul care o cunoaște, ca unul care a crescut la țară și a trăit acolo ani de zile, iar nu ca unul nou venit“³.

Educația care i s-a făcut în familie a fost, fără îndoială, una aleasă. Școala a urmat-o la Craiova, unde, în 1900, absolvea cursurile Liceului „Carol I“, cu diplomă de onoare. Elevul N. Titulescu se dovedise a fi un tînăr deosebit de înzestrat, care și-a uimit nu numai colegii, ci și profesorii. Cu aura ce i-o conferea premiul de onoare cu care își terminase studiile și cu convingerea specifică vârstei, în toamna anului 1900, el a plecat la Paris, cu dorința de a se specializa în domeniul științelor juridice. A urmat timp de cinci ani, cursurile Facultății de drept, impresionîndu-și profesorii, cîștigînd admirația și respectul tuturor studenților, afirmîndu-se, treptat, ca un tînăr de excepție. Șederea la Paris nu a

---

1. „Ramuri“, 15 martie 1966, p. 5.

2. Cf. Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Ed. științifică, 1966, p. 6.

3. „Dezbaterile Adunării Deputaților“ (în continuare D.A.D.), ședința din 23 iunie 1921, p. 3211.

insemnat pentru el numai preocuparea de a-și desăvîrși studiile. Contactul cu cultura franceză i-a lărgit orizontul, deschizindu-i, în același timp, perspective nebănuite către cele mai diverse domenii ale cunoașterii. Era și de așteptat ca un asemenea privilegiu să marcheze personalitatea în formare a viitorului „mare european“. Toată viața, fostul student parizian a rămas un admirator al Franței, țara de care se simțea atât de legat încît, destinul a vrut parcă să-și afle sfîrșitul pe pămînturile sale însorite, pe care le îndrăgise încă din adolescență. Dacă la început a fost fascinant de strălucirea și profunzimea culturii franceze, mai tirziu a devenit un cunoscător avizat al acesteia, afirmînd, cu nedisimulată sinceritate, că acela care „a băut din izvorul francez e supus unui farmec de veci pe care nici o forță din lume nu-l poate sfărîma⁴. Bineînțeles, amintind toate acestea, trebuie să evidențiem faptul că, în cazul lui N. Titulescu și nu numai a lui, cunoștințele dobîndite prin contactul cu spiritualitatea franceză nu au făcut altceva decît să împlinească o personalitate pe care o conturase deja școala românească. Fără îndoială însă că sentimentele patriotice afirmate în atîtea momente importante ale unei existențe neobișnuite s-au cristalizat tocmăi în anii studiilor sale, ani în care a trăit cu simțămîntul celui aflat departe de țara sa și oamenii acesteia. Așadar, chiar dacă își potolise setea de cunoaștere la „izvorul francez“, N. Titulescu a rămas în permanență un fiu al patriei sale, pentru care patriotismul nu a reprezentat o derivă, ci un mod de a trăi.

Înceindu-și studiile, în 1905, proaspătul absolvent s-a întors în țară, înscriindu-se în baroul avocaților din București, pentru ca în toamna aceluiași an să fie numit profesor suplinitor, la Universitatea din Iași⁵. Așadar, încă de la început, el a ales, cum singur va aprecia, „două cariere din cele mai pasionate : baroul și învățămîntul“⁶. A funcționat la catedra de drept civil a profesorului Dimitrie Alexandrescu, unul dintre cei mai străluciți juriști din România, la acea oră. În anul 1909, a devenit profesor de drept la Universitatea din București, unde a funcționat pînă în 1931⁷.

La vîrsta de 25 de ani, tînărul jurist hotăra să intre în viața politică. A părăsit Iașii, cu intenția de a se înscrie, ca și tatăl său, în Partidul Național Liberal. Așa se face că, în primăvara anului 1907, recomandat fiind de I.I.C. Brătianu, N. Titulescu încerca a dobîndi investitura parlamentară, dar, liberalii din județul Dolj nu i-au acceptat candidatura⁸. Nereușind a se alege în „Parlamentul reformelor“, el s-a îndepărtat de partidul aflat atunci la conducerea țării, afectat fiind de această tentativă

4. „Adevărul“ din 8.II.1919, p. 4.

5. N. Titulescu, *Memoriul de titluri și lucrări (1907)*, în „Studii și cercetări juridice“, nr. 1, 1972, p. 162 ; Dan Boțescu, *Titulescu la Iași*, în „Cronica“, 19 martie, 1966, p. 3.

6. Cf. Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 19.

7. Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu. Gîndire și acțiune*, București, Ed. politică, 1980, p. 18.

8. „Curierul Olteniei“ (Craiova) din 30.IV.1907, p. 1 ; „Jiul“ (Craiova) din 9.V. 1907, p. 1 ; „Opinia publică“ (Craiova) din 20.V.1907, p. 3.

pe care o va numi mai târziu „un păcat de tinerețe, când am bătut la ușa partidului liberal și nu mi s-a deschis“. În anul următor, se va afla însă, alături de Dimitrie Alexandrescu, A.D. Xenopol și I.L. Caragiale, printre cei înscrși în Partidul Conservator Democrat, abia constituit⁹. Ca membru al acestei formațiuni politice a fost desemnat, la 8 noiembrie 1912, pentru a reprezenta județul Romanați în Adunarea Deputaților, demnitate cu care va fi investit și în februarie 1914¹⁰. În perioada aceasta, s-a afirmat ca unul dintre fruntașii conservatorilor-democrați, adeveseori, purtătorul de cuvânt al acestora în forumul legislativ al țării¹¹. Totodată în persoana sa toți îl vedeau pe acela ce exprima punctul de vedere al unei generații ce urma a prelua, într-un viitor nu prea îndepărtat, conducerea României. Dealtfel, în iulie 1917, în preajma victoriilor dobândite de armata română la Mărăști, Mărășești și Oituz, N. Titulescu a fost cooptat în guvern, ca titular al Finanțelor¹², funcționând în această ipostază pînă în ianuarie 1918. În vara aceluiași an a plecat în Franța, unde a devenit, nu după mult timp, membru în „Consiliul național al unității românești“¹³. În aprilie 1920, N. Titulescu a fost numit prim-delegat al țării sale la Conferința de pace. Cu această investitură începe de fapt cariera sa diplomatică, deschizîndu-i-se calea pentru afirmarea de mai târziu. Numirea venea într-o perioadă tulbure, cînd dezechilibrul raporturilor dintre state complica orice misiune diplomatică. Conștient de toate dificultățile pe care urma să le depășească și de rosturile prerogativelor ce i se conferiseră, N. Titulescu s-a angajat în exercitarea lor cu o hotărîre și o pricepere inegalabilă, ce anunțau pe viitorul mare diplomat. În noua calitate, el a semnat, alături de dr. I. Cantacuzino, la 4 iunie 1920, tratatul de la Trianon, act diplomatic care consfințește unirea Transilvaniei cu România¹⁴. Nu întîmplător, numele său a rămas înscris pentru totdeauna pe documentul ce restabilește un adevăr istoric nesocotit secole de-a rîndul de cei care, impunîndu-se prin forță, au sfidat voința unui neam. N. Titulescu era acela care declarase cîndva că „Ardealul e românismul în restrîște, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viața care chiamă viață!“¹⁵, conchizînd că „ne trebuie Ardealul! Nu putem fără el! Vom ști să-l luăm și mai ales să-l merităm!“¹⁶. Referindu-se, peste ani, la toate acestea, el își revendica cu îndreptățire privilegiul de a se considera printre cei din generația „Marii Uniri“, ca unul „care am luptat [...] pentru ca unitatea națională să se înfăptuiască...“¹⁶ și care „a avut bucuria sufletească, fără de margini, să iscălească tratatul de la Trianon, care consacră unirea pentru totdeauna a Ardealului cu Patria mamă“¹⁷.

9. D.A.D., 25 iunie 1921, p. 3271; C. Xenii, *Take Ionescu. 1858—1922*, s.l., s.a., p. 216.

10. D.A.D., 29 noiembrie 1912, p. 14; 21 februarie 1914, p. 6.

11. Idem, 20 decembrie 1913, p. 233 și urm.

12. „România“ din 12.VII.1917, p. 2.

13. C. Xenii, *op. cit.*, p. 412.

14. Cf. Nicolae Titulescu, *Discursuri*, București, Ed. științifică, 1967, p. 407.

15. Vasile V. Hăneș, *Antologia oratorilor români*, București, s.a., p. 173.

16. D.A.D., 18 iulie 1921, p. 4106.

17. Idem, 23 noiembrie, 1982, p. 42.

Ascensiunea sa în sfera realităților diplomatice a fost însoțită de o afirmare, tot mai evidentă, în viața publică a țării. La 13 iunie 1920, N. Titulescu era cooptat, ca titular al Ministerului de Finanțe, în guvernul prezidat de Al. Averescu. Renunțând, cum va recunoaște de altfel, de a mai reprezenta o anumită formațiune politică, eforturile sale au fost subordonate reorganizării finanțelor românești, tuturor intereselor de partid¹⁸. Investitura ministerială a conferit noi dimensiuni personalității sale, a cărei prestigiu a impus-o în rîndurile cercurilor financiare occidentale. În iulie 1920, în virtutea prerogativelor cu care fusese însărcinată de către guvernul din care făcea parte, el s-a aflat în fruntea delegației române prezente la Conferința de la Spa, acolo unde a fost discutată chestiunea învingătoare¹⁹. A condus, apoi, în întreg intervalul guvernării averescane, diferite delegații diplomatice care au participat la diverse conferințe, negocieri, tratative etc. La sfîrșitul anului 1921, prelua postul de ambasador în Anglia, convins fiind de însemnătatea misiunii sale, „pentru că, declara el, postul acesta e acum de o însemnătate covârșitoare“²⁰. În același timp, tot el era acela care asigura reprezentarea permanentă a României la Liga Națiunilor²¹. Același dublă ipostază, care îi permitea să reprezinte și să afirme interesele românești în raporturile internaționale, i-a oferit posibilitatea să devină, treptat, diriguitorul politicii externe românești. În iulie-august 1924, a reprezentat România la Conferința internațională de la Londra, acolo unde a fost lansat atît de discutatul „plan Dawes“²². La toate acestea se adaugă contribuția sa hotărîtoare la rezolvarea îndelungatului proces al optanților unguri²³.

Prin întreaga sa activitate, N. Titulescu a reușit să se impună în arena raporturilor internaționale, contribuind la sporirea prestigiului său și în rîndul unora dintre cercurile politice interne. Încă din decembrie 1925, numele său apărea printre cele posibile de a primi din nou investitura ministerială²⁴. În martie 1927, unele anturaje politice colportau zvonul după care Virgil Madgearu se deplasase la Londra, pentru a sonda atitudinea lui Titulescu față de eventualitatea numirii sale în fruntea Partidului Național Țărănesc²⁵. Apoi, la data demiterii cabinetului Al. Averescu, la 4 iunie 1927 i unii vorbeau chiar de un guvern N. Titulescu²⁶. Desigur, de cele mai multe ori, prin răspîndirea unor asemenea insinuări se urmărea tocmai compromiterea șansei de a fi desemnat pentru un post ministerial. Dar, teama celor care procedau astfel evidențiază faptul N. Titulescu devenise unul dintre cei posibili de a pre-

18. Idem, 14 iulie 1921, p. 3859.

19. Cf. Emilian Bold, *De la Versailles la Lausanne (1919-1932)*, Iași, Ed. Junimea, 1976, p. 27-28; Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 127.

20. „Adevărul“ din 25.VII.1924, p. 1.

21. Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 133.

22. *Ibidem*, p. 137.

23. Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Ed. politică, 1967, p. 171-186; Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 140 și urm.; Ion Grecescu, *op. cit.*, p. 150-153.

24. N. Iorga, *Memorii*, vol. V, p. 79.

26. *Ibidem*, p. 221.

25. *Ibidem*, p. 184.

lua un departament guvernamental sau chiar conducerea unui cabinet. În cele din urmă, la puține zile după constituirea ministerului I.I.C. Brătianu din iunie 1927, fostul ministru la Londra era numit titular al Afacerilor Externe. Așadar, de la începutul lunii iulie 1927, în fruntea diplomației române s-a aflat o personalitate afirmată pînă atunci prin tot ceea ce realizase în domeniul vieții politice interne și mai ales europene. În toamna aceluiași an, la 1 octombrie 1927, ministrul de Externe a reușit să se impună ca senator, în fața unor personalități ca N. Iorga și S. Măndrescu, urmînd a reprezenta Universitatea din București în forumul parlamentar al țării²⁷. Opțiunea profesorilor bucureșteni, care ascundea fără îndoială și unele calcule de ordin politic sau personal, era comentată de presa liberală ca reprezentînd „un deosebit omagiu pentru marile servicii pe care profesorul și omul de înaltă cultură care este Nicolae Titulescu le-a adus țării, atît în calitate de ministru al României la Londra, cît și ca reprezentant al ei în consiliul Ligei Națiunilor”²⁸. În iulie 1928, datorită divergențelor manifestate în rîndul unora dintre ministriabili, N. Titulescu își anunța demisia din postul de șef al diplomației române, cerînd a fi numit din nou ministru de ordin personal. Nu voia să fie acuzat că demisionase din cabinetul precedent, cu intenția de a-și asigura astfel prezența în viitorul guvern, terese naționale. Deși prezent numai un an de zile în fruntea Ministerului Afacerilor Externe, timp prea scurt pentru punerea în practică a unui adevărat program diplomatic, N. Titulescu a reușit să consolideze rolul deținut de România în cadrul raporturilor internaționale, promovînd, cu consecvență, o politică de înțelegere și stabilire, desfășurată în limitele tratatelor existente, care reclamau respectarea *statu-quo*-ului european³⁰. În toamna anului 1928, atunci cînd succesiunea guvernamentală a fost preluată de național-țărăniști, Iuliu Maniu, noul premier, i-a oferit lui N. Titulescu postul de Ministru al Afacerilor Externe, refuzat însă de acesta din mai multe motive, dintre care, unele de ordin personal. Nu voia să fie acuzat că demisionase din cabinetul precedent, cu intenția de a-și asigura astfel prezența în viitorul guvern, care nu putea fi decît unul național-țărănesc. Cu toate acestea, el a continuat să se afle în cercul acelor care îndrumau politica externă a României, chiar dacă, oficial, nu ocupa o funcție care să-i confere acest rol³¹. A continuat să reprezinte România în capitala britanică pînă în toamna anului 1932. În tot acest interval, numele lui N. Titulescu a fost adus adesea în discuția cercurilor politice românești, mai ales în momentele de criză guvernamentală. De fiecare dată cînd se întrevedea o eventuală schimbare ministerială, Nicolae Titulescu era imediat chemat în țară și consultat în vederea rezolvării dificultăților survenite în sfera forțelor politice care conduceau țara. Ministrul român la Londra

27. „Dezbaterile Senatului” (în continuare D.S.), ședința din 17 octombrie 1927, p. 7-8.

28. „Viitorul” din 3.X.1927, p. 5.

29. Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 245-246.

30. Ion M. Oprea, *op. cit.*, p. 160.

31. *Ibidem*, p. 167.

reprezenta nu numai o soluție de rezervă, pentru eventualitatea în care nu s-ar fi ajuns la o formulă ministerială viabilă, ci, în multe împrejurări și pentru mulți dintre cei aflați în sfera forțelor politice conducătoare, el apărea ca singurul în stare să facă față impactului cu o stare de fapt greu de depășit. Dar, de fiecare dată a intervenit ceva pentru a se recurge la serviciile unui cabinet lipsit de Nicolae Titulescu. Însărcinat de rege, nu o dată, să formeze guvernul, el a eșuat întotdeauna, nereușind să întrunească azeziunea tuturor grupărilor politice consultate în acest sens. Desigur, cauzele care au determinat o asemenea circumstanță erau mult mai complexe decât par la prima vedere și ne îndoim că o formațiune guvernamentală condusă de N. Titulescu ar fi reușit să normalizeze o stare de lucruri caracteristice pentru criza cu care se confrunta România, și nu numai ea, în acea perioadă. Oricum, chiar dacă nu ocupa o funcție prea înaltă în ierarhia demnităților diplomatice și nici nu dispunea de capitalul politic al unei formațiuni partidiste, întrucât nu era înregimentat în vreo grupare de acest fel, el continua să reprezinte una dintre personalitățile vieții publice românești. Prestigiul său a crescut în permanență, atât în țară, cât și dincolo de granițele acesteia. Treptat, diplomatul român se afirmă ca o personalitate de talie europeană, a cărei opinie era nu numai ascultată ci și respectată. Contactele sale diplomatice s-au transformat în adevărate tribune de afirmare a intereselor naționale și de consolidare a raporturilor internaționale. Articolele publicate în prestigioase organe ale presei occidentale, precum și conferințele rostite în diverse ocazii l-au impus pe ministrul român în sfera acelor care preconizau o diplomatie realistă, care să aibă în vedere, în primul rând, viitorul continentului european, care nu putea fi conceput decât într-un climat de pace și securitate generală. Vorbind, de pildă, la Academia diplomatică din Paris, la 15 martie 1929, el evidențiază necesitatea statornicirii și consolidării unei atmosfere de solidaritate internațională. La scurt timp după aceasta, diplomatul român, invitat fiind de Comitetul pentru înțelegerea internațională, rostea, la 6 mai 1929, în fața Reichstagului, celebrul expozeu intitulat *Dinamica păcii*, în care și-a expus concepția asupra păcii³². Concluzia afirmată atunci și reluată apoi era aceea că „lumea vrea pace! Dar să fim sinceri: de îndată ce se gîndește la pace, preciza el, se îndoiește că dorința se va putea deveni vreodată o realitate permanentă”³³. Pentru a depăși o asemenea reticență, care putea evolua către o stare de spirit generală, cerea tuturor să apeleze la rațiune și experiența istoriei. Încercător în viitorul păcii, el se rostea din nou asupra aceleiași chestiuni, la 19 noiembrie 1930, într-o conferință ținută la Universitatea din Cambridge, pe care a intitulat-o, nu întâmplător, *Progresul ideii de pace*. Evidențind dificultățile care se ridicau în calea păcii generale, remarcă rolul Legii Națiunilor în realizarea unui climat diplomatic care să favorizeze progresul ideii de pace. Adresându-se tuturor celor răspunzători de destinul raporturilor internaționale, el îi întreba: „în întinericul

32. Cf. Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 273-286; 287-303.

33. *Ibidem*, p. 302.

în care lumea pare cufundată, care este lumina, oricît de slabă ar fi ea, care ține azi vie flacăra speranței dacă nu lumina de la Geneva?“. Și răspundea imediat : „degeaba veți căuta-o aiurea : n-o veți găsi!“³⁴. De data aceasta, N. Titulescu nu mai vorbea doar ca ministru al unei țări dornice de pace, așa cum a fost întotdeauna România, ci ca președinte al Societății Națiunilor. Dealtfel, alegerea sa în fruntea areopagului genevez, în septembrie 1930, demonstra faptul că N. Titulescu devenise un diplomat al Europei, investit cu o demnitate în virtutea căreia se vedea pus în situația de a acționa și a se rosti asupra raporturilor interstatale ale bătrînului continent³⁵. Desigur, în orice împrejurare se afla, el nu uita că înainte de toate datoria sa era aceea de a-și reprezenta țara. Alegerea în fruntea înaltului forum internațional o considera, bineînțeles, o cinste făcută României, o recunoaștere, așa cum declara dealtfel de la tribuna celei de a 11-a sesiune ordinare a acestuia, „că eforturile permanente ale țării mele de a organiza prin pace și muncă o viață conformă cu marile principii ale Societății Națiunilor n-au trecut neobservate...“³⁶. Acționînd în conformitate cu aceste imperative, așadar interesele naționale cu cele internaționale, el s-a afirmat ca unul dintre marii diplomați ai acelor vremuri. Realegerea sa, în septembrie 1931, în fotoliul prezidențial al Societății Națiunilor, demonstra acest fapt. Pentru prima dată în istoria ilustrului areopag, se încălca tradiția, desemnîndu-se aceeași persoană pentru o demnitate atît de înaltă³⁷. Activitatea desfășurată ca președinte el celei de a 12-a sesiuni a adunării Societății Națiunilor i-a sporit prestigiul internațional, contribuind în același timp la afirmarea intereselor naționale ale României. Reintors la Londra, după încheierea mandatului prezidențial, el s-a arătat preocupat, ca și pînă atunci dealtfel, de afirmarea țării sale în concertul statelor europene și de respectarea tratatelor internaționale. Autoritatea sa diplomatică l-a impus din nou ca îndrumător al politicii externe românești. În octombrie 1932, el a acceptat să preia conducerea Ministerului Afacerilor Externe, refuzînd, de această dată, a mai încerca să formeze un cabinet, circumstanță care l-ar fi propulsat către fotoliul prezidențial. Cu aceasta, se încheia misiunea pe care o îndeplinise pînă atunci în capitala Angliei.

Preluînd conducerea diplomației române, N. Titulescu se declara pentru prietenia cu toate țările, precizînd însă că aceasta trebuia judecată în funcție, în primul rînd, de interesele naționale. Acționînd în numele acestor convingeri, politica externă a României s-a afirmat ca o politică realistă, ce continua de fapt o tradiție în acest sens. La fel ca atunci cînd se rostea de la tribuna Societății Națiunilor, în calitate de președinte al înaltului forum genevez, N. Titulescu a continuat să militeze pentru statornicirea unei atmosfere de înțelegere și colaborare, în virtutea căreia să se desfășoare raporturile internaționale. Odată cu

34. *Ibidem*, p. 341.

35. *Ibidem*, p. 330-331.

36. *Ibidem*, p. 331.

37. *Ibidem*, p. 376.

ascensiunea curentelor revizioniste, afișate de diferite state europene, care puneau sub semnul întrebării pacea bătrînului continent, N. Titulescu s-a ridicat împotriva oricărei acțiuni diplomatice care contravenea principiilor înscrise în sistemul tratatelor existente. „Ofensiva împotriva tratatelor, obseva el la scurt timp după ce preluase departamentul Afacerilor Externe, devine periculoasă, cînd ia calea însinuării; cînd seducțiunea se substituie violenței și cînd îmbrățișarea se substituie atacului”³⁸. De aceea, declara el, orice acțiune diplomatică inițiată sau acceptată de România trebuia, înainte de toate, să concorde cu prevederile vechilor tratate. O eludare a acestora se putea întoarce, oricînd, împotriva intereselor noastre naționale. Dealtfel, această opinie era exprimată de toți cei investiți cu demnitatea de reprezentanți ai țării, atunci cînd afirmau că „România nu poate face altă politică decît aceea înfăptuită de Take Ionescu, consolidată puternic de Ion Brătianu și lărgită în proporțiile în care a fost lărgită de d-l ministru de externe, Titulescu”³⁹. Respingînd manifestările revizioniste întretinute de horthyști și ecoul lor în Italia, N. Titulescu arăta că scopul acestor demonstrații era acela de a demoraliza țările vizate de spirit revanșardă, care amenința, în primul rînd, pacea Europei. Semnatarul tratatului de la Trianon nu uita să atragă atenția cercurilor revizioniste că „revizuirea nu este pentru România numai amputarea moșiei strămoșești. Revizuirea este amputarea atribuțiilor istorice ale neamului nostru, tocmai în clipa în care el și-a desăvirșit unitatea”⁴⁰. Indiferent de mutațiile survenite în diplomația europeană, N. Titulescu a rămas consecvent convingerilor sale dintotdeauna, afirmate, fără echivoc, de fiecare dată cînd în discuție erau aduse interesele românești. După ce ani de-a rîndul a militat pentru prestigiul Micii Înțelegeri și respectarea principiilor adoptate de acest organism politic internațional, N. Titulescu s-a numărat printre inițiatorii creării unui instrument de securitate în sud-estul Europei, realizat prin constituirea, în aprilie 1934, a Înțelegerii Balcanice⁴¹.

Scrutînd sensul evoluției viitoare a relațiilor internaționale și raportînd interesele românești la sfera de manifestare a acestora, într-un moment cînd simptomele compromiterii sistemului diplomatic statornicit la sfîrșitul primului război mondial deveniseră manifeste, N. Titulescu declara, la 13 decembrie 1935, că „numai printr-o politică constantă de pace și de prietenie cu toate popoarele fără deosebire se poate asigura viața și dezvoltarea țării conform destinelor ei!”⁴². Prit tot ceea ce a întreprins și realizat în domeniul politicii externe, numele lui N. Titulescu a devenit, treptat, sinonim cu cel al diplomației române. Totuși, nu o dată, a avut de înfruntat opoziția unora, reticența altora sau gelozia acelor care nu voiau să accepte că succesele dobîndite de România în

38. D.A.D., 23 noiembrie 1932, p. 42.

39. D. S., 23 februarie 1934, p. 225.

40. D.A.D., 4 aprilie 1934, p. 1616.

41. Cristian Popișteanu, *România și Antanta Balcanică*; București, Ed. politică, 1968, p. 126 și urm.; Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913—1947*, București, Ed. politică, 1980, p. 337 și urm.

42. D.A.D., 13 decembrie 1935, p. 223.

domeniul raporturilor internaționale se datorau talentului și priceperii ministrului său de externe. În februarie 1934, atunci când se părea că în România va interveni o nouă criză guvernamentală, în unele cercuri ale camarilei regale se punea problema renunțării la serviciile lui N. Titulescu, „pe o chestie politică“, pentru a nu se deconspira faptul că totul pleca de la inițiativa lui Carol al II-lea⁴³. Situația ministrului Afacerilor Externe s-a agravat atunci când, intrigilor interne li s-au adăugat ostilitatea unor state fasciste și revizioniste care nu vedeau cu ochi buni prezența lui N. Titulescu la conducerea diplomației române. În acest context, fără o pregătire prealabilă, Carol al II-lea a hotărât îndepărtarea din guvern a lui N. Titulescu. La 29 august 1936, pretextând că urmarea omogenizarea guvernului, Gh. Tătărescu a recurs la o remaniere de circumstanță, prin care N. Titulescu era exclus din noul cabinet⁴⁴. Se încheia astfel, în mod neatșeptat, cariera diplomatică a celui care se identificase pînă atunci cu afirmarea și apărarea intereselor românelor.

Surprins și dezgustat de manevrele care au determinat actul debarcării sale neașteptate, N. Titulescu a continuat să rămână în străinătate, departe de țară, bolnav și aproape uitat. Abia la 9 martie 1937, i se recunoaște titlul de senator de drept oferindu-i-se astfel posibilitatea de a se rosti din nou, în fața țării, asupra realităților românești⁴⁵. A revenit în patrie la 29 noiembrie 1937, pentru a-și susține candidatura de deputat, avansată de Partidul Național Țărănesc, al cărui partizan politic va deveni⁴⁶. Explicîndu-și izolarea survenită în ultimul timp, el declara că „lipsit de o tribună dela care să pot vorbi poporului român, precum și pentru a spulbera o serie de legende create în jurul meu, am crezut mai cuminte, — cu tot dorul meu de țară, — să aștept momentul cînd situația se va clarifica prin numirea guvernului care e chemat să prezideze alegerile precum și destinele de mîine ale țării. Azi, în România — conchidea el — o luptă mare este deschisă, cu privire la felul în care trebuie ocrotit cît mai bine interesul național, o luptă dela care nimeni nu poate rămîne în afară⁴⁷. În cele din urmă, a fost ales deputat, pe o listă de candidați a Partidului Național Țărănesc, urmînd a reprezenta în forumul legislativ județul Olt⁴⁸. Dar, așa cum se știe, Parlamentul ales în decembrie 1937 a fost dizolvat în prima lună a anului următor, fără a-și fi exercitat, măcar o singură zi, prerogativele cu care fusese investit⁴⁹. Prin urmare, N. Titulescu nu a mai avut prilejul de a urca din nou la tribuna Camerei, pentru a se afirma, încă o dată, ca apărător al intereselor naționale. Bolnav și în-

43. C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani. Antologie*, București, Ed. politică, 1968, p. 534.

44. Nicolae Titulescu, *op. cit.*, p. 814.

45. D. S., 9 martie 1936, p. 2265.

46. Florea Nedelcu, *De la restaurație la dictatura regală*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981, p. 340.

47. „Dreptatea“ din 30.XI.1937, p. 3.

48. „Monitorul Oficial“, nr. 301 din 30 decembrie 1937, p. 9787-9788.

49. Florea Nedelcu, *op. cit.*, p. 319.

tristat de evoluția vieții politice românești, el a părăsit țara, stabilindu-se în Franța, Și, chiar dacă nu mai deținea o funcție oficială, acțiunile pe care le-a întreprins în ultimii ani ai vieții l-au înfățișat tuturor ca pe același neobosit militant pentru salvagardarea păcii. Ascensiunea conflagrației declanșate în septembrie 1939 i-a redus, treptat, sfera activității diplomatice, văzându-se nevoit, în cele din urmă, să renunțe la tot ceea ce constituise, pentru el, o adevărată profesiune de credință. Dezavuat de cercurile guvernamentale românești și tulburat de evoluția evenimentelor internaționale, N. Titulescu s-a stins din viață la 17 martie 1941, în localitatea franceză Cannes, departe de țara sa și oameinii acesteia, cărora le închinase întreaga lui existență.

Prin moartea lui N. Titulescu dispărea, așa cum s-a relevat deseori, „unul dintre cei mai mari diplomați, oameni politici și oratori ai veacului nostru...”⁵⁰. Înainte de toate, însă, se cuvine a fi evidențiată contribuția adusă la firmarea și apărarea intereselor naționale, care s-a constituit într-o permanență a activității sale generale. Încă nu-și începuse cariera diplomatică, care îl va propulsa către investitura de conducător al politicii externe românești, când declara în fața tuturor celor ce reprezentau țara în forumul parlamentar: „mort pentru ideal: iată singurul epitaf pe care mi-l doresc”⁵¹. ar idealul avut în vedere, nu numai atunci, ci în întreaga-i viață, era acela pe care-l afirma cu puțin timp înainte de încheierea carierei sale diplomatice: „vreau ca românul să fie stăpîn la el acasă...”⁵². Politica externă promovată cu consecvență de N. Titulescu a fost, așa cum se remarcă nu mult timp după moartea sa, „singura pe care România o putea urma”⁵³. La baza principiilor după care a dirijat diplomația română ani în șir, a stat înțelegerea imperativelor epocii, cărora le-a găsit soluții pe măsură. Nu întâmplător, în martie 1943, un observator politic londonez declara: „cîtă vreme Titulescu a condus politica externă a României, țara era admirată pretutindeni”⁵⁴. Toți cei care l-au cunoscut pe ilustrul diplomat român au remarcat „clarviziunea în domeniul diplomatic”⁵⁵, „viziunea viitorului”⁵⁶ sau însușirea demonstrată de atîtea ori de marele om politic, „de a prevedea viitorul...”⁵⁷. Comparat nu o dată cu Talleyrand, s-a spus despre „marele european” că atunci cînd spectrul războiului infestase întreaga atmosferă politică a Europei, „a fost, poate, singurul om care

50. Genéviève Tabouis, *Un om uimitor*, în „Scînteia” din 16.III.1966, p. 3.

51. D.A.D., 2 iulie 1921, p. 3449.

52. „Universul” din 18.VII.1936, p. 1.

53. B. Brănișteanu, *N. Titulescu. Amintiri, note, reflexii*, București, 1945, p. 19.

54. Olimpiu Matichescu, *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1975, p. 215; Prof. univ. George Macoveescu, *Nicolae Titulescu — eminent exponenț al gîndirii progresiste românești*, în „Revista română de studii internaționale”, nr. 2-3, 1972, p. 98-99.

55. I. M. Maiski, *Un remarcabil diplomat european*, în „Scînteia” din 13.III.1966, p. 3.

56. A. F. Frangulis, „A fost, poate, cel mai mare diplomat al timpului său”, în „Lumea”, an. IV, nr. 11, 10 martie 1966, p. 22.

57. Genéviève Tabouis, *op. cit.*, p. 3.

în acele vremuri a prevăzut cursul istoriei“⁵⁸. Dar, așa cum s-a întâmplat de atâtea ori de-a lungul secolelor, N. Titulescu, ca și Demostene cândva, cu care l-au comparat unii, a fost îndepăratat din viața politică a țării sale, asemenea om printre cei care conduceau destinele României. Opera sa diplomatică, însă, continuă și astăzi a oferi celor interesați un exemplu de înțelegere a imperativelor unei epoci, situându-l printre marile spirite ale secolului⁵⁹.

Destinul lui N. Titulescu se aseamănă, de la un anumit punct, cu acela al lui N. Bălcescu. A dorit, ca puțini alții, asemeni marelui patriot pașoptist, binele patriei sale și a făcut totul pentru propășirea ei. Dar, sfârșind departe de patrie, uitat, neînțeles, ca un adevărat martir al neamului său. Indiferent de toate acestea, însă, el nu și-a uitat nicio dată țara, fapt demonstrat de precizarea pe care o făcea în testamentul său, mărturisind că m-am considerat totdeauna ca un soldat al teritoriilor alipite României între 1918 și 1920...“⁶⁰.

58. „Lumea“, an. IV, nr. 2, 17 martie 1966, p. 20.

59. Cf. Charles Henry, *Un om politic clarvăzător*, în „Lumea“, an. IV, nr. 11, 10 martie 1966, p. 22.

60. „Magazin istoric“, nr. 9, septembrie 1981, p. 10.